

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI MAKTAB TA'LIMIGA TAYYORLASHDA MA'NAVIY AXLOQIY TARBIYANING AXAMIYATI

Oteniyazova Shaxida Yesbosinovna

Nukus davlat pedagogika institute

Maktabgacha ta'lim kafedrası

assistent o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7486461>

ARTICLE INFO

Received: 17th December 2022

Accepted: 26th December 2022

Online: 27th December 2022

KEY WORDS

o'yin, mehnat, ijodkorlik, adabiy asarlar (ertaklar), Yomon iroda, tajovuzkorlik, ma'naviy axloqiy tarbiya,

Qadim zamonlardan buyon faylasuflar, olimlar, ota-onalar, yozuvchilar va o'qituvchilar kelajak avlodni axloqiy tarbiyalash masalasi bilan qiziqishgan. Yashirmaylik, har bir keksa avlod yoshlarning axloqiy asoslari pasayganligini belgilaydi. Muntazam ravishda yangi tavsiyalar ishlab chiqilmoqda, ularning maqsadi esa odob-axloq darajasini oshirishdir.

Ushbu jarayonga davlat katta ta'sir ko'rsatadi, bu aslida zarur insoniy fazilatlarining ma'lum bir to'plamini shakllantiradi. Masalan, ishchilar eng sharafli bo'lgan kommunizm davrlarini ko'rib chiqing. Har qanday vaqtda yordamga kelishga va rahbariyat buyrug'ini aniq bajarishga tayyor bo'lgan odamlar maqtovg'a sazovor bo'lishdi. Ma'lum ma'noda shaxsiyat ezilgan, kollektivchilar esa eng yuqori baholangan. Kapitalistik munosabatlar birinchi o'ringa chiqqanda, nostandart yechimlarni izlash qobiliyati, ijodkorlik, tashabbuskorlik va

ABSTRACT

Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda ma'naviy axloqiy tarbiyaning ahamiyati haqida yozilgan.

tadbirkorlik kabi insoniy xususiyatlar asosiy o'rinni egalladi. Tabiiyki, bularning barchasi bolalar tarbiyasida o'z aksini topgan.

Har bir bolaning individual idrokini belgilaydigan narsani aniq aytish qiyin. Ehtimol, bu oiladan kelib chiqqan. Agar bola xotirjam, yoqimli muhitda o'sgan bo'lsa, unda undagi bu fazilatlarini "uyg'otish" osonroq bo'ladi. Zo'ravonlik va doimiy stress sharoitida yashaydigan bola o'qituvchining urinishlariga kamroq berilib ketishi mantiqan to'g'ri. Bundan tashqari, ko'plab psixologlarning ta'kidlashicha, muammo bola uyda va jamoada beriladigan tarbiya o'rtasidagi nomuvofiqlikda. Bunday qarama-qarshilik oxir-oqibat ichki ziddiyatga aylanishi mumkin.

Masalan, ota-onalar bolada egalik va tajovuzkorlik tuyg'usini tarbiyalashga, tarbiyachilar esa - xayrixohlik, do'stona va saxiylik kabi fazilatlarini tarbiyalashga harakat qilayotgan voqeani olaylik. Shu

sababli, bola ma'lum bir vaziyat to'g'risida o'z fikrini shakllantirishda biroz qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Shuning uchun hozirgi paytda ota-onasi qaysi tamoyillarga amal qilishidan qat'i nazar, yosh bolalarni ezgulik, halollik, adolat kabi eng yuqori qadriyatlarga o'rgatish juda muhimdir. Buning yordamida bola ma'lum bir ideal variant borligini tushunadi va o'z fikrini shakllantira oladi.

Katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning asosiy tushunchalari shundan iboratki, trening har tomonlama bo'lishi kerak. Biroq, zamonaviy dunyoda, biz bir tarbiyachidan ikkinchisiga o'tayotgan bola mutlaqo qarama-qarshi qadriyatlarni o'zlashtiradigan vaziyatni tobora ko'proq kuzatmoqdamiz. Bunday holda, odatdagi o'quv jarayoni mumkin emas, u tartibsiz bo'ladi. Hozirgi vaqtda maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy-vatanparvarlik tarbiyasining maqsadi ham kollektivistning, ham shaxsning fazilatlarini har tomonlama rivojlantirishdir.

Ko'pincha o'qituvchilar shaxsga yo'naltirilgan nazariyani qo'llaydilar, buning natijasida bola nizoga tushmasdan o'z fikrini ochiq aytishni va o'z pozitsiyasini himoya qilishni o'rganadi. Shu tarzda o'z-o'zini hurmat qilish va ahamiyatlilik shakllanadi.

Axloqiy xarakterni shakllantirish uchun bir nechta yondashuvlar mavjud. Ular o'yin, mehnat, ijodkorlik, adabiy asarlar (ertaklar), shaxsiy misol orqali amalga oshiriladi. Bundan tashqari, axloqiy tarbiyaga har qanday yondashuv uning barcha shakllariga ta'sir qiladi. Keling, ularni ro'yxatlang:

- vatanparvarlik tuyg'ulari;
- hokimiyatga munosabat;

- shaxsiy fazilatlar;
- jamoaviy munosabatlar;
- aytilmagan odob-axloq qoidalari.

Agar o'qituvchilar ushbu yo'nalishlarning har birida kamida bir oz ishlasalar, demak ular allaqachon ajoyib bazani yaratmoqdalar. Agar butun tarbiya va ta'lim tizimi bir xil sxema bo'yicha ishlasa, ko'nikma va bilimlar bir-biriga qatlam bo'lib, sifatlarning ajralmas majmuasini tashkil etgan bo'lar edi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalash muammolari shundaki, bola ikki hokimiyat o'rtasida o'zgarib turadi. Bir tomondan, bular o'qituvchilar, boshqa tomondan, ota-onalar. Ammo bu masalaning ijobiy tomoni ham bor. Erta bolalik ta'limi bilan shug'ullanadigan provayderlar va ota-onalar katta natijalarga erishish uchun birgalikda ishlashlari mumkin. Ammo, boshqa tomondan, bolaning shakllanmagan shaxsiyati juda chalkash bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, bolalar o'zlarining ustozlari deb bilgan odamning xatti-harakatlari va reaksiyalarini ong osti darajasida nusxalashlarini unutmaylik.

Ushbu xatti-harakatning eng yuqori nuqtasi dastlabki maktab yillariga to'g'ri keladi. Agar Sovet davrida har bir bolaning barcha kamchiliklari va xatolari hamma ko'rishi uchun tarbiyalangan bo'lsa, zamonaviy dunyoda bunday muammolar yopiq eshiklar ortida muhokama qilinadi. Bundan tashqari, olimlar tanqidga asoslangan ta'lim va mashg'ulotlar samarali bo'la olmasligini uzoq vaqtdan beri isbotlab kelmoqdalar.

Ayni paytda har qanday muammolarni ommaviy ravishda oshkor qilish jazo sifatida talqin qilinmoqda. Bugungi kunda ota-onalar o'qituvchidan shikoyat qilishlari mumkin, agar uning ish

uslublari qoniqmasa. E'tibor bering, aksariyat hollarda bu aralashuv etarli emas. Ammo katta maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy va vatanparvarlik tarbiyasida tarbiyachining obro'si katta ahamiyatga ega. Ammo o'qituvchilarning faoliyati tobora kamayib bormoqda. Ular betaraf bo'lib, bolaga zarar etkazmaslikka harakat qilishadi, lekin shu tarzda va unga hech narsa o'rgatmasdan.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning maqsadlari:

- biron bir narsa haqida turli xil odatlar, fazilatlar va g'oyalarni shakllantirish;
- tabiatga va boshqalarga insonparvarlik munosabatini tarbiyalash;
- vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirish va o'z mamlakatlari bilan faxrlanish;
- boshqa millat vakillariga nisbatan bag'rikeng munosabatni tarbiyalash;
- jamoada samarali ishlashga imkon beradigan aloqa qobiliyatlarini shakllantirish;
- o'zini o'zi qadrlashni etarli darajada shakllantirish.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash ba'zi vositalar va metodlardan foydalangan holda sodir bo'ladi, biz ularni quyida muhokama qilamiz.

Birinchidan, bu ijodkorlik o'zining barcha ko'rinishlarida: musiqa, adabiyot, tasviriy san'at. Bularning barchasi tufayli bola dunyoni obrazli ravishda idrok etishni va uni his qilishni o'rganadi. Bundan tashqari, ijodkorlik o'z his-tuyg'ularingizni va his-tuyg'ularingizni so'zlar, musiqa yoki rasmlar orqali ifoda etish imkoniyatini beradi. Vaqt o'tishi bilan, bola har kim

o'zini o'zi xohlaganicha anglash uchun erkin ekanligini tushunadi.

Ikkinchidan, bu sog'lom psixikani shakllantirishning zarur omili bo'lgan tabiat bilan aloqa. Dastlab, tabiatda vaqt o'tkazish har doim nafaqat bolani, balki har qanday odamni ham kuch bilan to'ldirishini ta'kidlaymiz. Atrofdagi dunyoni kuzatib, bola tabiat qonunlarini tahlil qilishni va tushunishni o'rganadi. Shunday qilib, chaqaloq ko'plab jarayonlarning tabiiy ekanligini tushunadi va ulardan uyalmaslik kerak.

Uchinchidan, o'yinlarda, ishda yoki ijodda o'zini namoyon qiladigan faoliyat. Shu bilan birga, bola o'zini ifoda etishni, o'zini tutishni va o'zini qandaydir tarzda namoyon etishni, boshqa bolalarni tushunishni va muloqotning asosiy tamoyillarini amalda qo'llashni o'rganadi. Bundan tashqari, buning natijasida chaqaloq muloqot qilishni o'rganadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning muhim vositasi atrof-muhitdir. Ular aytganidek, chirigan olma savatida va sog'lig'i tez orada buzila boshlaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalash vositalari, agar jamoada to'g'ri atmosfera bo'lmasa, samarasiz bo'ladi. Atrof-muhitning ahamiyatini ortiqcha baholash mumkin emas, chunki zamonaviy olimlar uning ulkan rol o'ynashini isbotladilar. E'tibor bering, agar inson hech narsaga intilmasa ham, muloqot muhiti o'zgarganda, u sezilarli darajada yaxshi tomonga o'zgaradi, maqsad va istaklarni egallaydi.

Katta maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy-vatanparvarlik tarbiyasi davomida mutaxassislar uchta asosiy usulga murojaat qilishadi.

Bu o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan o'zaro aloqalar o'rnatish

haqida. Bunday aloqa bilan, hatto manfaatlar to'qnashuvi bilan ham, bu mojaro emas, balki muammoni muhokama qilish boshlanadi. Ikkinchi usul yumshoq ishonchli ta'sir bilan bog'liq. Bu shuni anglatadiki, ma'lum bir vakolatga ega bo'lgan tarbiyachi bolaning xulosalariga ta'sir qilishi va agar kerak bo'lsa, ularni tuzatishi mumkin. Uchinchi usul - musobaqalar va musobaqalarga ijobiy munosabatni shakllantirish. Aslida, albatta, raqobatga munosabat tushuniladi. Bolada ushbu atama haqida to'g'ri tushunchani shakllantirish juda muhimdir. Afsuski, ko'pchilik uchun bu salbiy rangga ega va boshqa odamga nisbatan yomonlik, hiylanayrang va xiyonat bilan bog'liq.

Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun axloqiy ta'lim dasturlari o'ziga, atrofdagi odamlarga va tabiatga nisbatan uyg'un munosabatni rivojlantirishni nazarda tutadi. Shaxsning axloqini ushbu sohalarning faqat bittasida rivojlantirish mumkin emas, aks holda u kuchli ichki qarama-qarshiliklarni boshdan kechiradi va oxir-oqibat ma'lum bir tomonga suyanadi.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda axloqiy fazilatlarni tarbiyalash ba'zi bir asosiy tushunchalarga asoslanadi.

Ta'lim muassasasida siz bolaga bu erda uni sevishini tushuntirishingiz kerak. Tarbiyachi o'z mehrini va mehrini namoyon etishi juda muhimdir, chunki u holda bolalar ushbu ko'rinishlarni barcha xilma-xillikda o'rganadilar, ota-onalar va o'qituvchilarning harakatlarini kuzatadilar.

Yomon irodani va tajovuzkorlikni qoralash bir xil darajada muhimdir, lekin ayni paytda bolani o'zlarining haqiqiy his-tuyg'ularini bostirishga majburlamang. Buning siri - uni ijobiy va salbiy his-

tuyg'ularni to'g'ri va etarli darajada ifoda etishga o'rgatishdir.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning asoslari muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish va bolalarni ularga javob berishga o'rgatish zarurligiga asoslanadi. Chaqaloq maqtov va tanqidni to'g'ri qabul qilishni o'rganishi juda muhimdir. Bu yoshda, taqlid qila oladigan kattalarga ega bo'lish katta ahamiyatga ega. Ko'pincha bolalik davrida ongsiz butlar yaratiladi, ular kattalar davrida odamning boshqarib bo'lmaydigan harakatlari va fikrlariga ta'sir qilishi mumkin.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijtimoiy va axloqiy tarbiyasi asosan boshqa odamlar bilan muloqotga emas, balki mantiqiy muammolarni hal qilishga ham asoslangan. Ularning yordami bilan bola o'zini anglashni va uning harakatlariga tashqi tomondan qarashni, shuningdek, boshqa odamlarning harakatlarini talqin qilishni o'rganadi. O'qituvchilar uchun aniq maqsad - ularning his-tuyg'ulari va begonalarini tushunish qobiliyatini rivojlantirish.

Tarbiyaning ijtimoiy qismi bolaning tengdoshlari bilan birgalikda barcha bosqichlarni bosib o'tishida. U ularni va uning yutuqlarini ko'rishi, hamdard bo'lishi, qo'llab-quvvatlashi va sog'lom raqobatni his qilishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashning asosiy vositalari tarbiyachining kuzatuvlariga asoslanadi. U ma'lum bir davrda bolaning xatti-harakatlarini tahlil qilishi, ijobiy va salbiy tendentsiyalarni qayd etishi va bu haqda ota-onalarga xabar berishi kerak. Buni to'g'ri usulda bajarish juda muhimdir.

Axloqiy tarbiyaning muhim qismi ko'pincha ma'naviy tarkibiy qism yo'qoladi.

Ham ota-onalar, ham o'qituvchilar uni unutiladi. Ammo axloqiylik aynan ma'naviyatga asoslanadi. Bolaga yaxshini va yomonni o'rgatish mumkin, yoki u o'zi nimani yaxshi va nima yomonligini tushunganida, siz uning ichida shunday ichki holatni rivojlantira olasiz.

Diniy yo'nalishdagi bolalar bog'chalarida bolalar ko'pincha o'z mamlakatlari bilan faxrlanish hissi bilan tarbiyalanadilar. Ba'zi ota-onalar farzandlariga diniy e'tiqodni o'zlari singdiradilar. Bu olimlar buni qo'llab-quvvatlaydi degani emas, lekin ba'zi hollarda bu juda foydali. Biroq, aksariyat hollarda chaqaloqlar diniy oqimlarning murakkab girdobida adashib qolishadi. Agar siz bolalarga buni o'rgatsangiz, unda bu juda to'g'ri bajarilishi kerak. Shakllanmagan odamga hech qanday ixtisoslashgan kitoblar bermang, chunki ular uni osonlikcha adashtiradi. Ushbu mavzu haqida tasvirlar va ertaklar yordamida aytib berish yaxshiroqdir.

Bolalar uchun ko'plab ta'lim muassasalarida fuqarolik tuyg'ulariga e'tibor qaratilgan. Bundan tashqari, ko'plab g'amxo'rlar bunday his-tuyg'ularni axloqning sinonimi deb bilishadi. O'tkir sinf tengsizligi mavjud bo'lgan mamlakatlarda bolalar bog'chalarida tarbiyachilar ko'pincha bolalarda o'z davlatlariga cheksiz muhabbatni singdirishga harakat qilishadi. Shu bilan birga, bunday axloqiy tarbiyada foydali narsa kam. Diqqatsiz muhabbatni o'rgatish aqlga sig'maydi, avvaliga bolalar tarixini o'rgatish va vaqt o'tishi bilan o'z munosabatini shakllantirishga yordam berish yaxshiroqdir. Biroq, hokimiyatni hurmat qilishni rivojlantirish kerak.

Go'zallik tuyg'usini rivojlantirish ota-onaning muhim qismidir. Bu xuddi shunday ishlaydi, chunki bolada oilada

qandaydir asos bo'lishi kerak. U erta bolalik davrida, bola ota-onasini kuzatganda yotqiziladi. Agar ular yurishni, teatrlarga tashrif buyurishni, yaxshi musiqa tinglashni, san'atni tushunishni yaxshi ko'rsalar, demak, bola o'zi anglamay, barchasini o'ziga singdiradi. Bunday chaqaloq uchun go'zallik tuyg'usini uyg'otish ancha oson bo'ladi. Bolani uni o'rab turgan hamma narsada yaxshi narsani ko'rishga o'rgatish juda muhimdir. Ochig'ini aytaylik, hamma kattalar ham unga egalik qilmaydi.

Bolalikdan boshlab yaratilgan ushbu poydevorlar tufayli dunyoni o'zgartiradigan va asrlar davomida o'z nomlarini qoldiradigan iste'dodli bolalar etishib chiqadi.

Ayni paytda ekologiya ta'lim bilan chambarchas bog'liq, chunki urning foydalariga insoniy va oqilona munosabatda bo'ladigan avlodni tarbiyalash juda muhimdir. Zamonaviy odamlar bu vaziyatni boshladilar va ekologiya masalasi ko'pchilikni tashvishga solmoqda. Ekologik falokat qanday yuz berishi mumkinligini hamma yaxshi tushunadi, ammo pul baribir birinchi o'rinda turadi.

Zamonaviy bolalar ta'limi va tarbiyasi bolalarda o'z erlari va atrof-muhit uchun mas'uliyat hissini tarbiyalashning jiddiy vazifasi hisoblanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama axloqiy-vatanparvarlik tarbiyasini ushbu jihatsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Atrof-muhitni angelaydigan odamlar orasida vaqt o'tkazadigan bola hech qachon ovchiga aylanmaydi, hech qachon axlatni ko'chaga tashlamaydi va hokazo. U o'z makonini tejashni yoshligidan o'rganadi va bu tushunchani avlodlariga etkazadi.

Maqolani yakunlar ekanmiz, aytaylik, bolalar butun dunyo kelajagi. Bu bizning sayyoramizning umuman kelajagi bor-yo'qligi keyingi avlodlar qanday bo'lishiga bog'liq. Maktabgacha yoshdagi bolada

axloqiy tuyg'ularni tarbiyalash barcha o'qituvchilar intilishi mumkin bo'lgan va yaxshi maqsaddir.

References:

1. Zokirova, S.M. (2016). About the congruent phenomenon in the contrastive linguistics. *Sciences of Europe*, (8-2 (8)).
2. Adilova S. Multimedia va ularni ta'lim jarayonida qo'llash // *Pedagogik talim-T.: TDPU*, 2001.
3. Sodiqova Sh.A -"Maktabgacha pedagogika." - T, 2018.
4. Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh.Q., Qayumova N. M., A'zamova M. N. Maktabgacha pedagogika. -T.: "Tafakkur", 2019. -B. 107.
5. F.Qodirova,Sh.Toshpo'latova,N.M.Kayumova-"Maktabgacha pedagogika" -T"Tafakkur"-2019.